

KUTATÁSOK A SZIMBOLIKUS TÉRHASZNÁLAT TÉMAKÖRÉBEN: ÁTTEKINTÉS ÉS SZINTÉZIS

RESEARCH ON SYMBOLICAL SPACE USE: REVIEW AND SYNTHESIS

BODÓ JULIANNA

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Sapientia – Erdélyi
Magyar Tudományegyetem, Csíkszereda
bodojulianna@uni.sapientia.ro

DOI: <https://doi.org/10.59357/ProSciRural.2023.2.01>

Összefoglalás

Az alábbi tanulmány a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében a székelyföldi szimbolikus térhasználat témakörében folytatott kutatások bemutatását tartalmazza. Az első rész időrendi sorrendben ismerteti a jelenséggel foglalkozó kutatási programokat és publikációkat, a következő fejezet az elmúlt harminc év ide vonatkozó munkáinak szintézisjellegű összefoglalását tartalmazza. Ez az elemző fejezet folyamatjellegében vizsgálja a jelenséget, kiemelten figyelve a három évtized szimbolikus térhasználati eseményeiben bekövetkezett trendszerű változásokra. A változások mentén kirajzolódnak a jelenség egyes korszakai és azok a társadalmi gyakorlatok, amelyek az egyes időszakokban a nemzeti, regionális és lokális identitás építésének különböző módozatait teszik lehetővé.

Kulcsszavak: szimbolikus térhasználat, KAM, székelyföldi térség

A szimbolikus térhasználat témakörének kutatása

A rendszerváltás utáni időszakban a kelet-európai térségben dinamikus társadalmi folyamatként zajlott (és zajlik napjainkban is) a nyilvános terek újra-definiálási folyamata. Az új hatalmi szerkezetek nem csak a politikai mezőt alakították át, hanem ezzel párhuzamosan a társadalmi terek újraelosztása is megtörtént, ez a felosztás pedig a nyilvános terek szimbolikus megjelölésében, ceremonikus használatában, a társadalom nyilvános, kvázi-nyilvános és privát terei közti határok átstrukturálódásában is megmutatkozott. Ezek a folyamatok leginkább a szimbolikus térfoglalás, az ünnepi térhasználat praxisai által mentek végbe.

A téma korán felkeltette figyelmünket, a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében több olyan kutatás zajlott és publikáció jelent meg, amely a szimbolikus térfoglalás témakörébe illeszkedik. Előzményként a csoport első közös kötete említhető (Biró – Gagy – Péntek, 1987), a kiadvány egyik tanulmánya (Bodó, 1987) a folklorizmus jelenségének kontextusában vizsgálja a szimbólumok jelentésváltozását, azt a folyamatot, amelynek során a hagyományos népi alkotások szimbólumainak eredeti jelentése a megváltozott körülmények között a közösségi identitás megjelenítőivé válik. Ezekben az írásokban a szimbolikus térhasználat/térfoglalás kifejezést még nem használjuk, erre a rendszerváltás utáni, a téma iránti fokozott érdeklődés – szakmai tájékozódás és kutatás – nyomán kerül sor, amikor az intézet által kiadott folyóiratban, az Antropológiai Műhelyben először jelenik meg a jelenség ekként történő megnevezése (Bodó – Biró 1993). A továbbiakban a KAM keretében folytatott, a szimbolikus térhasználat témakörében lezajlott kutatások, publikációk vázlatos áttekintésére kerül sor, kronológiai sorrendben. Természetesen nem kerület bemutatásra minden ide kapcsolódó munka, csupán a legfontosabbakra szorítkozom.

A szimbolikus térhasználati eljárások egységes szemléleti keretben történő elemzése először 1993-ban, a fent jelzett tanulmányban jelent meg (Bodó – Biró 1993). Ennek folytatásaként az MTA Politikai Tudományok Intézetének Szabó Márton által kezdeményezett és vezetett munkacsoportja Szövegvalóság c. kötetében (Bodó, Biró, 1997) publikált tanulmányunk a „szimbolikus térfoglalás” fogalommal olyan szimbolikus eseményeket jelöl, amelyek a nyilvános tér ceremonikus használata által az etnikai/regionális/lokális identitás építésének eszközeiként működnek. Az elemzés a jelenséget széles társadalmi kontextusba helyezi, felvázolva az 1989 előtti időszak szimbolikus praxisait, amelyek az illető korszak sajátos szocio-kulturális környezetében működtek. Ezekhez a munkákhoz Hofer Tamás tanulmánya (Hofer, 1992) nyújtott elmélet-szakmai kiindulópontokat.

A Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor által vezetett „Szimbolizáció” kutatócsoport (MTA Szociológiai Kutatóintézet) 1995-ben megjelent kiadványában – Jelbeszéd az életünk – Biró A. Zoltán és Oláh Sándor egy térségi emlékmű szerep- és jelentésváltozásait követik nyomon az emlékmű 1941-ben történt felállításától a tanulmány megírásáig terjedő időszakban (Biró, Oláh, 1995, 2000). Egy újabb kutatási program egyértelműen a szimbolikus térhasználat és az etnikai identitásépítés vizsgálatát tűzi ki célul. A projekt, amely az MTA OKTK támogatási keretében zajlott

és az „Etnikai identitástermlés nyilvános térben. Szimbolikus térfoglalási gyakorlat a Székelyföldön” címet viseli, az 1989 utáni (1990-1998 közötti időszak) a székelyföldi térségben nagy számban végbemenő nyilvános szimbolikus eseményeket veszi számba és elemzi. Az ünnepi események regisztere nagyon gazdag, 998 eseményt tartalmaz, ezek mellett 1847 újságcikk adatai kerültek be az adatbázisba három regionális lap nyolc évfolyamának számbavétele alapján. Ennek a kutatásnak a keretében az intézet munkatársai (Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Gagy József, Oláh Sándor) több tanulmányt is készítettek egy-egy szimbolikus eseményt elemezve, illetve a médiamegjelenés és az ünnepi események összefüggéseinek kérdéskörét vizsgálva. Mindezek a KAM Helyzet könyvek sorozatának *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban* c. kiadványában (Bodó, 2000) láttak napvilágot. A következő projekt ennek folytatásaként, ugyancsak az MTA OKTK támogatásával zajlott le 2001-2002-ben. Ez a kutatás 600 településre kiterjedő terepmunkával a térség szimbolikus helyeinek paramétereit vette számba. A téma az elkövetkező időszakban is a szakmai érdeklődés homlokterében maradt, elemzések, publikációk sora látott napvilágot. 2006-ban az MTA Határon túli magyar tudományos ösztöndíjprogram támogatásával elkészült egy szakmai szintézis, amely a székelyföldi térségben a szimbolikus térbeéléssel és az identitásépítési folyamatokkal kapcsolatos kutatások és publikációk eredményeit veszi számba (Biró, 2006).

A szimbolikus térhasználat a KAM és partnerintézményei által szervezett Sikeres Székelyföld szakmai fórumsorozat egyik rendezvényének témájaként is szerepelt, a munkálatokból egy tematikus kiadvány látott napvilágot (Bodó, 2011).

2013-2014-ben került sor egy olyan projekt lebonyolítására, amely az eddigi munka szintézisének elvégzésére irányult. „A nyilvános tér közösségi, ünnepi használata a Székelyföldön. Nemzeti identitásépítés a nyilvános térben” című, az MTA Domus támogatásával létrejött munka a rendszerváltás utáni két évtized kutatásai tapasztalatait számbavéve, azokat kiegészítve a szimbolikus térhasználat jelenségének folyamatában megmutatkozó trendszerű változásokat vázolja fel. Ezen változások mentén elemezhetők a korszakok és az azokhoz köthető szimbolikus térhasználati eljárások, amelyek nemcsak a ceremonikus események különböző trendszerű mozzanatait, hanem az identitásépítés különböző típusait mutatják be. A projekt eredményeként készült tanulmány (Bodó, 2016) ezeket a trendeket és típusokat elemzi, majd e munka folytatásaként megszületik a szintetizálást kiegészítendő egy újabb tanulmány, amely a jelen korszakban zajló szimbolikus eseményeknek a közösségi

identitásépítő gyakorlatán túlmutató individualizációs tendenciákat is számbaveszi (Bodó – Biró, 2017). A téma aktualitását jelzi, hogy napjaink ünneplési gyakorlata új tematizációk, elemzési szegmensek irányába is alkalmasnak mutatkozik: a szimbolikus események és az informalitás összefüggései (Bodó, 2022), vagy az ünnep és a szórakozás kapcsolata (Bodó, 2023) a jelenség társadalmi kontextualizálásának különböző relevanciáit mutatja. Ezeknek az új megközelítéseknek a bemutatására a KAM YouTube csatornáján is sor került.

A témával való foglalkozás a Sapientia – EMTE keretében is megjelent. Az egyetem Csíkszeredai Karának Társadalomtudományi Tanszékén a szimbolikus térhasználat elméleti megközelítésén túl a diákoknak lehetőségük nyílt arra, hogy a jelenséghez kapcsolódó kutatásokat végezzenek, szakmai rendezvényeken, konferenciákon mutassák be azok eredményeit, illetve olyan szakdolgozatokat készítsenek, amelyek saját terepmunka és adatgyűjtés nyomán a szimbolikus térhasználat egy-egy eseményét teszik elemzés tárgyává.

2021-ben látott napvilágot egy gyűjteményes kötet, amely az elmúlt harminc évnek a témával kapcsolatos írásaiból készült válogatást tartalmazza. A kötet a Domus program támogatásával látott napvilágot, ráfelelve arra az igényre, hogy egy kiadvány keretén belül rálátást biztosítson egy három évtizedes kutatói munkára, amely a székelyföldi szimbolikus térhasználat témakörében zajlott. A kiadványban a KAM kutatóinak tanulmányai mellett néhány, az egyetemi hallgatók által a témában készült szakdolgozat részlete is publikálásra került (Bodó, 2021).

A továbbiakban a szintézisalkotó tanulmánynak egy rövidített, átdolgozott változata következik, áttekintést nyújtva a székelyföldi szimbolikus térhasználati eseményekben bekövetkezett trendszerű változásokról. Az elemzés a jelenséget olyan folyamatként vizsgálja, amelyben a jelzett trendszerű változások kirajzolják a vizsgált időszak egyes korszakait és azok sajátosságait egy olyan társadalmi környezetben, amelyben a nyilvános tér ceremonikus használata a közösségi identitásépítés módzatait is magában hordozza.

A szimbolikus térhasználat kutatási eredményeinek szintézise

A következőkben a társadalom nyilvános tereinek szimbolikus, ünnepi használatát elemzem az elmúlt közel három évtized székelyföldi társadalmában. Az elemzés részlet egy nagyobb volumenű munkából, amely a ceremonikus térhasználatot a nemzeti és lokális identitás építésének összefüggésében vizsgálja (Bodó – Biró, 2017). Fontos célkitűzése a tanulmánynak a szimbolikus térhasználat jelenségének egy olyan folyamatként való kezelése, amely végigkísérte a jelzett korszakot. Ugyanakkor kiemelt feladat volt figyelni azokra a változó trendekre, amelyek a folyamaton belül egymástól elkülöníthető periódusokat rajzoltak ki. Ezek a periódusok nemcsak az ünnepek világának módosulásait jelezték, hanem olyan széleskörű társadalmi változásokra is ráirányították a figyelmet, amelyek a nyilvános szféra használati módjának, az identitásépítés eszközeinek és mozzanatainak, a közösségi és egyéni magatartások mintázatainak alakulásában is megmutatkoznak. A ceremonikus térhasználat identitásépítő funkcióinak elemzése arra is lehetőséget nyújt, hogy a közösségi identitások különböző szintjei, azok átalakulásai az egyes időbeli szakaszok trendjeihez kapcsolódóan is elemezhetők legyenek. A nemzeti, a lokális, a regionális identitásépítés tendenciái az egyes periódusok sajátos vonásaiként mutatkoznak meg, ez a jelenség pedig az adott társadalmi közeg más jelenségeivel relációba lépve rajzolja ki a vizsgált korszak jellemzőinek, tendenciáinak a kölcsönhatását.

A rendszerváltás előtti időszak szimbolikus térhasználat

A közel három évtized szimbolikus térhasználatának megértése szempontjából az elemzés során áttekintésre került a rendszerváltás előtti időszak romániai magyar társadalmának szimbolikus térhasználati gyakorlata, illetve az ezt vizsgáló elemzések néhány következtetése is. Erre elsősorban azért volt szükség, hogy a társadalom nyilvános és privát szférájának a különböző használati módjai kerüljenek megvilágításra: másképp működött a nyilvános szféra a rendszerváltás előtti és az utána következő korszakban, másféle identitásépítési gyakorlatokat tett lehetővé a két időszak. Ugyanakkor a '89 előtti időszaknak is megvannak a maga periódusai, amelyek szintén a társadalmi változások mentén alakulnak, az épp aktuális hatalom-mindennapi élet viszonyának megfelelően, a kisebbségi identitás építésének sajátos módozatait mutatva. (Bodó – Biró 1997). Ebben a kontextusban vizsgálva a jelenséget, figyelembe kell venni a korszak uralkodó ideológiájának azt a szegmensét, amely az ország etnikai kisebbségeivel szemben működött. Az 1980-a években megerősödő homogenizációs

törekvések nemcsak az ideológiai egységesülést hirdették, hanem az etnikait is. Ez azt jelentette, hogy ebben az időszakban a nyilvános tér szimbolikus, identitásépítésre irányuló használata szinte kizárólagosan csak a többségi nemzet számára volt lehetséges. A 80-as éveket megelőző időszakban – a sajátos társadalomtörténeti helyzetnek megfelelően (a hatalom alkuja a kisebbségekkel) – tágabb lehetőségei nyíltak meg a nyilvános tér használatának a kisebbségek, köztük a romániai magyarság számára is. Ekkor alakultak ki azok a térhasználati gyakorlatok, amelyeket az *alternatív magyar mikrovilágok* létrehozását tették lehetővé. Ide sorolhatók a 60-as évek végétől a 80-as évek elejéig intenzíven működő rituális gyakorlatok, amelyek a kisebbségi magyarság szempontjából jeles személyiségek (Tamási Áron, Benedek Elek, Kőrösi Csoma Sándor) szülőhelyéhez kapcsolódtak. Ezek a ritualizált alkalmak (az emlékhelyek szervezett, csoportos meglátogatása, az ilyen alkalmak kidolgozott forgatókönyve) arra irányultak, hogy az illető szimbolikus helyhez köthető személyiséget egy erkölcsi alapelv, egy magasztos eszme megtestesítőjévé tegyék. Az ily módon használt nyilvános terek emlékezhelyekként (Nora 1999) működtek, de talán ennél fontosabb volt az a törekvés, hogy a közösség a tágabb fizikai-földrajzi térhez való kötődését, odatartozását is kifejezze a rituális használat által. A 60-as, 70-es években sor kerülhetett szoborállításokra is (Petőfi-szobrok), amelyek szintén a magyar identitásépítés alkalmait tették lehetővé (avatóünnep, emlékűnnepségek, látogatások). Ezek voltak az identitás működtetésének helyhez kötött, ceremonikus, ünnepi alkalmak, és ugyan csak ezen események keretében dolgozódtak ki azok a diszkurzív nyelvi formák, amelyek szintén a nemzeti (kisebbségi magyar) identitás nyilvános megmutatkozásának elemeivé és eszközeivé váltak.

Szimbolikus térfoglalás a rendszerváltás utáni időszakban

Az 1989-es romániai társadalmi változást követően megnyílt a lehetősége annak, hogy a nyilvános tér a kisebbségi magyar identitás kifejeződésének is helyet adjon. Az előző korszakban a magánszférába vagy a kvázi-nyilvános szférába visszahúzódott identitáselemek kiléptek a nyilvánosságba olyan ünnepi alkalmak keretében, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy szimbolikusan megjelöljék a teret, és kifejezzék a közösség és a hely összetartozását. A szimbolikus térfoglalás jelensége 1990-től máig tart, intenzitása nem lanyhult, a folyamatban ugyanakkor olyan trendszerű változások érhetők tetten, amelyek mentén három szakasz különíthető el egymástól. Ezeket a szakaszokat a következő megnevezésekkel illettük: (a) *Kitörés és rehabilitáció*,

(b) *Terjeszkedés – új szimbolikus helyek és események*, (c) *Integrálódás és individualizáció*. A következőkben az első két periódus bemutatására kerül sor.

a. *Kitörés és rehabilitáció*

Az első szakaszra – amely 1990-től 1995-1996-ig tart – a kitörés és a rehabilitáció jellemző. Kitörés, mert a nemzeti identitás a már jelzett rejtőzködés állapotából nagyon hirtelen és rendkívüli intenzitással lépett ki a nyilvánosságba, felmutatva azokat a szimbolikus tárgyakat, jelképeket, a nemzetépítési narratíva elemeit, amelyek által egy kifelé és befelé is egyaránt működő identitáskonstrukciót lehetett létrehozni. Ebben a dinamikus időszakban elsősorban a már meglévő, de a nyolcvanas években identitásépítésre nem használható (tiltott, beszűkített, ellenőrzött használati módok) nyilvános terek elfoglalása volt a cél. A nyilvános helyeknek mintegy a visszahódítása (adott esetben meghódítása) történt meg. Visszahódítás egy elnyomó hatalomtól azzal a céllal, hogy azokat a közösség most a maga használatára tegye alkalmassá. Demonstrációk lebonyolítására, a nemzeti közösség kiemelkedő eseményeinek a megünneplésére kellett alkalmassá tenni a nyilvános tereket. Leggyakoribb példa erre a települések központi tereinek (főtereinek) elfoglalása, ceremonikus-szimbolikus helyként való működtetése volt. A rendszerváltás előtt nem volt lehetőség például arra, hogy a közösség nyilvánosan megünnepelje Március 15-ét. '89 után ez lett a legelső nemzeti identitásépítő nyilvános ünnepi alkalom a kisebbségi magyarság számára, ahol a közösség egységesen, nemzeti szimbólumok használata által (tárgyi, verbális szimbólumok) ki tudta fejezni a helyhez való kötődését (Bodó 1995). A régió településeinek magyar lakossága kiválasztott és következetesen „fölépített” egy teret a maga számára, ahol ezek az ünnepek lezajlottak. Az ünnep helyei a már meglévő, kiemelt jelleggel bíró, de ilyen célokra eddig nem használható nyilvános terek lettek: szoborral, emlékművel megjelölt, vagy a közösségi emlékezetben kiemelkedő közösségi eseményekhez kapcsolható hely. Olyan terek is betöltötték a nemzeti identitásépítő funkciót, amelyek nem rendelkeztek ugyan semmilyen szimbolikus jelleggel, de az ünnepi alkalom a szimbólumok használata által megemelt térré tette, a használat ünnepi módja közösségi önfelmutatásra alkalmassá alakította azokat. A lényeg a kilépés, a kitörés volt, és a helyek, valamint a hozzájuk kapcsolódó közösségi identitás rehabilitációja egyazon alkalommal a hely és közösség összetartozásának rehabilitációját is jelentette.

b. Terjeszkedés – új szimbolikus helyek és események létrehozása

A rendszerváltás utáni időszak második szakaszát az új szimbolikus helyek létrehozásának megsokasodott alkalmai jellemzik, ezzel együtt megnő azon ünnepi események száma is, amelyek az újonnan kialakított szimbolikus helyeken szerveződnek. Ez az időszak a 90-es évek közepétől indult, és a 2010-es évek elejéig tart. Ekkor került sor a nagyszámú, az egész régióra kiterjedő szobor- és emlékműállításokra, kopjafák és székelykapuk felállítására, emléktáblák elhelyezésére, intézménynévadásokra (elsősorban az iskolák esetében), utcanévek megváltoztatására. Szintén ebben az időszakban erősödik fel az egyes települések régebbi emlékműveinek, szimbolikus helyeinek a rehabilitációja. Az új helyek létrehozásához, illetve rehabilitációjához (visszahelyezés az eredeti térre, felújítás) mindig ceremóniák, ünnepek kapcsolódnak. Fellép ugyanakkor egy új jelenség: ezek az ünnepi alkalmak a magyar identitás felmutatása mellett egy új funkciót is kezdenek betölteni. Az új szerep: a nemzeti identitás mellett a lokális identitás építése, annak hangsúlyos megjelenítése.

Ebben az időszakban a térség városai, falvai arra törekednek, hogy a nagy közösségi (nemzeti) ünnepek helyszínéül impozáns tereket alakítsanak ki. Ezek a megemelt helyek nem feltétlenül az illető ünnep sajátos szimbólumkészletét tartalmazó terek, de helyi és nemzeti jellegük összekapcsolása által alkalmassá válnak bármilyen – nemzeti vagy lokális – ünnep lebonyolítására. A térség majdnem minden településén megtalálhatók például a világháborús emlékművek, amelyek rendbetétele, kibővítése alkalmassá teszi a fizikai teret bármilyen ünnep lebonyolítására, legyen szó Március 15-ről, az ötvenhatos forradalomról, vagy valamilyen helyi ünnepről. A helyi identitás építésének szándékát mutatja az az igyekezet is, amely a helyi személyiségek és események felkutatását jelenti. A település múltjához kapcsolódó jeles személyiségek és kiemelkedő események a lokalitás saját szimbolikus értéktárából származnak, és ezeknek állítanak emléket a nyilvános térben. Ebben a törekvésben Nora emlékezet-hely-elméletének kitétele látszik érvényesülni: az emlékezet helyei a feledést igyekeznek megakadályozni (Nora 1999). Esetünkben nemcsak a feledés ellenében történő felidézés történik meg, hanem a rendszerváltás idején nem működtethetett helyi identitás erősítése is végbemegy. Az így létrehozott tereknek és az ott megszervezett ünnepi alkalmaknak tehát kiemelt szerepük lesz: bevinni a közösségi tudatba azokat a helyi értékeket, amelyek eddig nem voltak ismertek az ott élők számára (az elfeledett

vagy a közösségi emlékezetben helyet sem kapott személyek, események), vagy a rendszerváltás előtt nem lehetett propagálni azokat, ezzel mintegy erősítve a helyi identitástudatot.

A korszak rendkívül gazdag emlékhelyek létrehozásában és ceremonikus események lebonyolításában. Ez volt az az időszak, amikor a identitásépítés (nemzeti és lokális identitás egyaránt) helyszínei mintegy szimbolikus hálónba igyekeztek bevonni az egész székhelyföldi térséget a téralapú identitásépítés kiemelt helyszíneinek megjelölése által. Mivel ezek a gyakorlatok nagyon sokszínűek voltak, a terek megjelölése és a körük szervezett ceremóniák jellege, gyakorisága és sikeressége is változó képet mutatott, a gazdag felhozatalban négy típust határoztunk meg: (b.1) *Régi emlékhelyek, megnövekedett jelentőséggel*, (b.2) *Új emlékművek, emlékezhelyek*, (b.3) *Régi és új helyek, csökkenő jelentőséggel*, (b.4) *Amikor a hely keresi a nevét*. A következőkben a négy típus rövid bemutatására kerítünk sort, néhány példával illusztrálva az egyes típusokat.

b.1. Régi emlékhelyek, megnövekedett jelentőséggel

Olyan emlékművek és ünnepi rendezvények tartoznak ebbe a típusba, amelyek a magyarság kiemelkedő történelmi eseményeinek állítanak emléket, ugyanakkor erős lokális vonatkozásai is vannak. Ezeket az emlékműveket nem a múlt rendszerben állították, hanem annál régebbi időszakokban, de a rendszerváltás előtt a kommunista hatalom idején nem volt lehetséges megemlékező ünnepek rendezésére, az emlékművek funkciója csupán a rejtett megemlékezés bizonyos formáira vonatkozhatott. Ezek az emlékhelyek 1989 után nagyon hamar – már a legelső évfordulók alkalmával – grandiózus ünnepségek helyszíneivé váltak, a rendszerváltás utáni kisebbségi magyar identitásépítés alkalmait jelentették.

Ennek a típusnak egyik példája a Madéfalvi veszedelem Siculicidium emlékműve, amely az 1764-es madéfalvi vérengzésnek állít emléket. Az 1899-ben állított emlékmű a rendszerváltás után a rejtőzködésből kilépő nemzeti identitásépítés egyik momentumává vált, azóta is minden évben megünnepelik az esemény évfordulóját az emlékmű mellett. Az eseményen évről évre egyre nagyobb számban jelentek meg a helyiek mellett a romániai magyarság politikai szereplői, ugyanakkor magyarországi politikai személyiségek is alkalmasnak találták az alkalmat és a helyszínt az időnkénti megmutatkozásra. A madéfalvi vérengzés 250. évfordulója jó alkalom volt a helyiek számára, hogy nagyszabású rendezvénysorozatot szervezzenek a kerek évforduló tiszteletére, a fizikai teret pedig, amely az emlékműnek ad helyet, tovább bővítették,

és más helyszíneken is ide kapcsolódó rituális tereket hoztak létre. Ezt az igyekezetet már erőteljes lokális identitásépítési szándékok vezérlik.

A másik hasonló szerepet betöltő emlékezhely a nyergestetői emlékmű, amely az 1848-as szabadságharc helyi tragikus kimenetelű eseményének állít emléket. Az emlékművet 1897-ben állították, a rendszerváltás után itt is minden évben nagyszabású ünnepeket tartanak, amelyeken a madéfalvi veszedelem megünnepléséhez hasonló módon képviseltetik magukat mindazok a közéleti-politikai személyiségek, akik a közösség előtti legitimációt szeretnék megszerezni maguknak. Az emlékezhely és az ünnepség itt is kettős funkcióval bír: az összmagyar és a lokális kötődés együttese valósul meg benne. A hely további bővülése már némileg eltér ettől a szándéktól: a rendszerváltás utáni években az emlékművel átellenben lévő magaslaton kopjafák sokaságát állították fel különböző szervezetek, egyesületek és magánszemélyek, ezzel mintegy keresve saját maguk számára a lehetőséget, hogy egy szakralizált helyhez kapcsolódva erősítsék pozíciójukat.

b.2. Új emlékművek, emlékezhelyek

A jelzett időszakban nagyon sok új szimbolikus tér jött létre (szobrok, emlékművek, emléktáblák, kopjafák, névadások), ezekkel együtt értelemszerűen megnőtt az ünnepi események száma is. Itt érhető leginkább tetten az a törekvés, amely a Székelyföldet egy sűrű szövésű szimbolikus hálózattal kívánta beborítani, megjelenítve, láthatóvá téve a térségnek a helyhez való viszonyát, az ahhoz való jogát. Jellegzetes példa a Márton Áron püspökhöz kapcsolódó helyek és események kiépítése. Márton Áron nevét több emlékhely is megkapta, számos városban áll szobra, szülőhelyén, Csíkszentdomokoson emlékhelykomplexumot alakítottak ki. Iskolákat neveztek el róla, emlékünnepeket, konferenciákat tartanak tiszteletére. A szimbolikus térfoglalás ebben az esetben széles spektrumban működik, mivel a múltbéli neves személyiség, akinek nevéhez kötődnek a helyek, nemcsak a szülőfalu és nemcsak a Székelyföld vonatkozásában jelentéssel, hanem egész Erdélyre vonatkoztatva is.

Ugyancsak ebbe a típusba sorolható a csíkszeredai Gloria victis nevet viselő szobor, amely az 1956-os forradalom helyi áldozatainak állít emléket. Az emlékművet 2007-ben állították annak a szándéknak megfelelően, hogy a településen legyen egy olyan megemelt jellegű, szimbolikus tartalmakkal felruházott tér, ahol az 56-os eseményekre való megemlékezés megszervezhető. A hely szimbolikus elfoglalása, emlékezhellyé alakítása óta az 1956-os forradalom emlékéhez kapcsolódó rendezvé-

nyek grandiózusabbak lettek, az utóbbi néhány évben viszont némileg visszafogottabbá váltak.

b.3. Régi és új helyek, csökkenő jelentőséggel

Olyan helyeket sorolhatunk ebbe a típusba, amelyekre általában jellemző az, hogy létrehozásukat szintén a nemzeti és helyi identitásépítés kettős szándéka jellemezte, de valamiért nem sikerült betölteniük ezt a funkciót. Az okok többfélék: lehet a térben elhelyezett szimbolikus elem jelentésének nem eléggé tisztázott volta, vagy akár a kiszemelt tér sokfunkciós jellege vagy az egyik funkció megváltoztatása. Az ilyen körülmények óhatatlanul negatívan hatottak egy új szerep megjelenítésére.

A típus egyik példája a csíkszeredai Petőfi-Bálcescu szoborpáros. A két szobrot a város egyik parkjában állították fel még a hetvenes években, de akkor semmilyen megemlékezésre, ünneplésre nem volt lehetőség környezetükben. Egészen 1990. március 15-ig kellett várni, amíg a szobrokkal megjelölt téren az 1848-as forradalom emlékűnnepségét meg lehetett tartani. Az ünnepség a hivatalosan megszervezett megemlékezés mellett a spontán módon létrejövő szimbolikus térfoglalás esete is volt, amely jól példázta az identitásépítés nyilvános működését. Az elkövetkező időszakban a Március 15-i ünnepségek helyszíne a városban sokat változott. A szoborcsoport helyzete is átalakult, a vár előtti parkosított tér néhány éve alapos felújításon esett át, aminek egyik következménye a szobrok elmozdítása, térbeli helyzetük megváltoztatása lett. Ezáltal viszont elveszítették a térben elfoglalt szimbolikus, domináns pozícióikat. Ma már a Március 15-i ünnepségeknek csupán az egyik helyszínét jelenti a tér, kiemelt szimbolikus szerepe meggyengült.

A következő, ebbe a típusba sorolható példa egy olyan esetről szól, amikor az emlékezhely kialakításának tervezett funkciója elsősorban a lokális identitás építése, működtetése volt, kapcsolódva a nemzeti identitás megjelenítéséhez is. Domokos Pál Péter, csíksomlyói születésű néprajzkutató, emblematis személyiség szobráról van szó, amelyet 1998-ban a csíksomlyói templommal szemben, egy, a szobor elhelyezése céljából megnagyobbított téren állítottak fel. Amivel viszont nem számoltak a szobor és a tér tervezői, hogy a tér szimbolikus jelentéssel már erősen megterhelt hely volt. A kegytemplom, az előtte lévő tér a csíksomlyói búcsú szakrális kompozíciójának egyik része, ilyenformán a jeles helyi személyiség szobra ezen a téren nem tudta betölteni a neki szánt szerepet, az erősebb rituális komplexum jelentése elnyomta azt. Minderre még annak okán is sor kerülhetett, hogy Domokos Pál Péter a helyi lakosság számára nem volt eléggé ismert (élete nagy részét szülőhelyétől távol élte le), személyisége, a

róla való tudás a lokális emlékezetbe nem épült be. Nagyon hamar új helyre is költöztették a szobrot, egy félig zárt, mindenképpen jelentéktlenebb térre. Az eredeti elképzelésekhez képest jelentősége soha nem tudott megerősödni, jelentésképző, szimbolikus szerepe nem alakulhatott ki.

b.4. Amikor a hely keresi a nevét

Nem ritka a szimbolikus térfoglalás jelenségekörében az a típus, amikor a lokálisítások egy emlékezhelyet szeretnének kialakítani, és keresik azt a szimbolikussá tehető, a település múltjából felkutatható eseményt vagy személyiséget, amely/aki köré felépíthető egy ritualizált eseménysor. Az iskolanévadások a legjellemzőbb esetei ennek a jelenségnek. A névválasztás általában két elképzelés mentén történt. Az egyik az, amikor egy, a magyar kultúrában jól ismert személyiség nevét vette fel az iskola. A másik esetben az adott település egy ismert, híres személyiségét választották névadóként. A névadások első hullámában inkább az első változatra került sor. Ez volt az az időszak, amikor a nemzeti identitásépítés kapott nagyobb hangsúlyt, és ezt az iskolák nevének megválasztása is tükrözte. Néhány év múlva viszont, a lokális identitások megerősítési törekvéseivel összhangban, a második változat vált elterjedtebbé. Azonban nem minden település esetében volt egyértelmű, hogy ki legyen az a neves személyiség, aki alkalmas a névadó szerepre. A helyi lakosok sem minden esetben fogadták egyértelmű megelégedéssel a névválasztást, így a lokális identitás építésében ezek a névadások gyakran nem tudták betölteni a kívánt szerepet.

Záró gondolatok

A székelőföldi szimbolikus térfoglalás rendszerváltás utáni folyamata sajátos körülmények között zajlott/zajlik. Ez a folyamat az identitásépítés praxisai által kap sajátos arculatot, fő meghatározója pedig a nyilvános térnek a rendszerváltás utáni megváltozott használati módja. A térhez kötött identitás jelensége mutatkozik meg a szimbolikus térhasználat gyakorlatában akkor, amikor egy adott közösség önmeghatározásának egyik – talán épp a legerőteljesebb – formája a beélt, sajátnak tudott/érezett tér megjelölése lesz szimbólumokkal és ceremonikus események által. Ez a közösségi önfelmutatás külön-külön, de a legtöbb esetben szimultán módon a nemzeti és lokális térbe való betagozódás szimbolikus, ritualizált gyakorlatát építi ki. Az elemzett korszak különösen alkalmas arra, hogy a rendszerváltás után megváltozott társadalmi térhasználat által, a privát és a nyilvános szféra egymáshoz való viszo-

nyának új körülményei között olyan új identitáskonstrukciókat hozzon létre, amelyek a magánszférába rejtett identitáselemeket átemelik a nyilvános térbe. Ezáltal pedig a közösségi – nemzeti, regionális és lokális – identitás építésének új szimbolikus terei épülnek ki és új ünnepi forgatókönyvei íródnak meg.

Felhasznált irodalom

1. Biró A. Z. – Gagy J. – Péntek J. (szerk.) (1987): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből.* Kriterion Könyvkiadó Bukarest.
2. Biró A. Z. – Oláh S. (2000): *Emlékmű – jelkép – identitás. Esettanulmány egy emlékmű újjáépítéséről.* In Bodó J. (szerk.) *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban.* Helyzet Könyvek, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó. Pp. 63-82.
3. Biró A. Z. (2006): *Szakmai szintézis a székelyföldi térségben végzett, a szimbolikus térbeéléssel, az identitásépítési folyamatokkal kapcsolatos kutatási programok és szakmai publikációk eredményei alapján.* KAM adattár
4. Bodó J. (2023): *Szórakozni muszáj. Ünnepek és szórakozás összefüggései a változó időben.* *Korunk*, III. folyam, 2023 július, pp. 3-13.
5. Bodó J. (2022): *Az informális gyakorlatok szerepe a székelyföldi szimbolikus térhasználatban.* *Korunk*, 2022. 10., 24-36 pp.
6. Bodó J. (szerk.) (2021): *Szimbolikus térhasználat – székelyföldi változatok.* Státus Kiadó, Csíkszereda
7. Bodó J.– Biró A. Z. (2017): *Szimbolikus térhasználat változó szerepben.* *Replika*, 105. pp. 147-161.
8. Bodó J. (2016): *A nyilvános tér közösségi, ünnepi használata Székelyföldön. Nemzeti identitásépítés a nyilvános térben.* In Biró A. Z. – Bodó J. (szerk.): *Helyzetek és változások. Székelyföldi társadalomtudományi kutatások a DOMUS program támogatásával.* Státus Kiadó, 2016. pp. 55-73.
9. Bodó J. (szerk.) (2011): *Szimbolikus térhasználat: ünnepek, jelképek.* Alutus Kiadó, 102. old.
10. Bodó J. (szerk.) (2000): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 197 old.

11. Bodó J. – Biró A. Z (1997): Szimbolikus térfoglalási eljárások. In Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról. (Szerk. Szabó Márton) Scientia Humana, Budapest
12. Bodó J. (1995): Március 15. Csíkszeredában. In Túros Endre (szerk.) Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, pp. 201-208
13. Bodó J.– Biró A. Z . (1993): Szimbolikus térfoglalási eljárások. *Antropológiai Műhely* 1993/2. (2.) pp. 57-86.
14. Bodó J. (1987): Jelképeink szerepváltása. In Biró A. Z. – Gagy J. – Péntek J. (szerk.) Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, pp. 49-62.
15. Gagy J. (2000): Bernády-szobor bajlatta városban. In Bodó J. (szerk.) Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Helyzet Könyvek, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, pp. 83-105.
16. Gagy J. (2000): Emlékmű Máréfalván. In Bodó J. (szerk.) Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Helyzet Könyvek, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, pp. 123-142.
17. Hofer T. (1992): Harc a rendszerváltásért szimbolikus mezőben. *Politikatudományi Szemle* 1. pp. 29-51.
18. Nora, P. (1999): Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, 1999. 3. pp. 142-157.
19. Oláh S. (2000): Változatok rituális térteremtésre. In Bodó J. (szerk.) Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Helyzet Könyvek, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, pp. 106-122.
20. Oláh S. (2000): Iskolanévadó ünnepek. In Bodó J. (szerk.) Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Helyzet Könyvek, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, pp. 143-160.
21. Szabó M. (szerk.) (1997): Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról. Scientia Humana, Budapest.

Abstract

The study analyzes the symbolical space using practice in the period from the social-political turnaround of Romania in 1989 to the present in Szeklerland. The aim is to present the trended changes in the symbolical space using practice in the public space since the regime change. The study is based on results of research programs conducted at WAC – Centre for Regional and Anthropological Research. Analyzing the results of the research programs, we determined three intervals from 1990 to the present. In the first interval, symbolical space using practice was dominated by rehabilitation processes. In the second interval, creating new symbolic spaces and events was more typical. In the last interval, new processes have emerged, such as integration and individualization. In addition to analyzing the changes, we also aim at presenting the social function of symbolical space using practice in different time intervals.

Keywords: symbolical space using practice, WAC, Szeklerland